

Frančeskas Petrarka

Frančeskas Petrarka žinomas ne tik kaip poetas, garsių sonetų, kanconų, poemų autorius, bet ir kaip filosofas moralistas. Jo filosofinės pažiūros geriausiai išreikštos traktate „Apie slaptą mano rūpesčių ginčą“ („De secreto conflictu curarum mearum“, 1342 m.), kuris dažnai dar vadinamas „Apie panieką pasauliui“ („De contemptu mundi“), parašytame Petrarkos pokalbio su Augustinu forma. Petrarkos etinė koncepcija atsispindi traktatuose „Apie gyvenimą vienatvėje“ („De vita solitaria“, 1366 m.), „Apie priemonės prieš kentėjimus ir džiaugsmus“ („De remediis utriusque fortunae“, 1366 m.), „Apie teisingą išmintį“ („De vera sapientia“), „Apie religinį laisvalaikį“ („De otio religiosorum“). Traktate „Apie savo paties ir daugelio kitų neišmanymą“ („De sui ipsius et multorum aliorum ignorantia“, 1368 m.) kritikavo paduviečių mokyklos aberioizmą; traktate „Apie geriausiai sutvarkytą respubliką...“ („De republica optima administranda“, 1373 m.) suformulavo valstybės idealą, pagrįstą aukšta piliečių morale; „Laiškuose be adreso“ („Epistolae sine titulo“) kritiškai pasisakė prieš scholastus ir dvasininkiją. Pateikiame ištrauką iš traktato „Apie panieką pasauliui“ pirmojo dialogo.

APIE PANIEKĄ PASAULIUI PIRMASIS DIALOGAS

Augustinas. Ką pasakysi, vargšas žmogau? Apie ką svajoji? Ko lauki? O gal užmiršai, kad esi mirtingas?

Frančeskas. Žinoma, neužmiršau; ši mintis kiekvieną kartą sutrikdo mano sielą.

Augustinas. O jeigu tu iš tikrųjų būtum šito neužmiršęs, kaip sakai, ir rūpinęsis savimi, būtum labai palengvinęs mano darbą, nes neabejotinai teisinga, kad niekinti šio gyvenimo pagundas ir išsaugoti sielos ramybę tarp tokios daugybės gyvenimo audrų geriausiai padeda savo menkumo suvokimas ir nuolatinis galvojimas apie mirtį, jeigu jis nėra paviršutiniškas, bet įsiskverbia iki kaulų smegenų. Bet aš bijau, kad čia tu, kaip ir daugelis, pats save apgaudinėjai.

Frančeskas. Pasakyk, kaip, nes nelabai suprantu tavo žodžius.

Augustinas. Iš visų jūsų reikalų, o mirtingieji, nė vienu aš taip nesistebiu ir nė vienas manęs taip nesukrečia, kaip tai, kad jūs puoselėjate negandas, apsimetate nematą gresiančio pavojaus ir vejate nuo savęs šią mintį, kai ji nejučia peršasi.

Frančeskas. Kaip tai?

Augustinas. Ar tu manai, jog atsiras toks beprotis, kuris, pavojingos ligos pakirstas, netrokštų pasveikti?

Frančeskas. Aš nemanau, kad toks atsirastų.

Augustinas. Ką gi! Ar tu manai, jog kas nors kartais gali būti toks apsileidęs ir suglebęs, kad, ko nors iš visos širdies trokšdamas, visomis jėgomis nesistengtų tai įsigyti?

Frančeskas. Ir taip nemanau.

Augustinas. Dėl tų dviejų dalykų mes sutariame, reikia sutarti ir dėl trečiojo.

Frančeskas. Koks tas trečiasis dalykas?

Augustinas. Kaip tas, kuris, giliai susikaupęs mąstydamas, suvokęs esąs nelaimingas, nenori būti nelaimingas, ir kaip tas, kuris, atsiradus norui, stengiasi jį realizuoti, taip tas, kuris šito siekia, gali ir pasiekti. Juk iš patyrimo žinoma, kad tokiam trečiajam vienintelė kliūtis yra nebuvimas antrojo, kaip vienintelė kliūtis antrajam yra pirmojo nebuvimas. Taigi pirmiausia turi egzistuoti tas pirmasis, kuris yra tarsi žmonijos išsigelbėjimo pagrindas. O jūs neišmanėliai, ir tu, toks išradingas savo pražūčiai, stengiatės išrauti iš savo širdžių tą išganingą pagrindą visomis žemiškų vilionių žabangomis. Tai, kaip sakiau, mane stebina ir baugina, ir dėl to teisingai kenčiate dvigubą bausmę: ir pagrindo nebėra, ir visa kita tampa neįmanoma.

Frančeskas. Manau, kad šis ginčas labai ilgas ir reikalauja daug žodžių. Todėl, jeigu nori, atidėsime jį kitam kartui ir trumpam sustosime prie to, kas buvo anksčiau, kol aš galėsiu tvirčiau eiti toliau.

Augustinas. Reikia skaitytis su tokiu lėtumu. Dėl to sustok kiekvieną kartą, kai reikės.

Frančeskas. Aš nesuvokiu jokio nuoseklumo.

Augustinas. Kas čia neaišku ir kokia abejonė tau kilo?

Frančeskas. Yra daug dalykų, kurių mes labai trokštame ir atkakliai siekiame, bet kurių jokios pastangos, joks uolumas nepriartino ir nepriartins.

Augustinas. Aš neginčiju, kad dėl kitų dalykų tai teisinga, bet kas liečia tą, dėl kurio dabar ginčijamės, tai prieštarauja tiesai.

Frančeskas. Kodėl?

Augustinas. Todėl, kad žmogaus, kuris nori išsisukti iš savo vargingos padėties, jeigu jis to nori nuoširdžiai ir stipriai, noras negali nueiti veltui.

Frančeskas. O, ką aš girdžiu! Juk labai maža yra žmonių, kurie nejaustų, kad jiems daug ko trūksta, ir kurie dėl to nesijaustų nelaimingi. Kad tai teisinga, gali suprasti kiekvienas, pasižiūrėjęs į patį save. Vadinas, žmogus yra laimingas, kai jis turi visas gėrybes. Jeigu ko nors trūksta, žmogus jaučiasi nelaimingas. Visiems gerai žinoma, kad visi žmonės geidžia, bet tik nedaugelis sugeba nusimesti šią nelaimės naštą. Juk kiek daug yra žmonių, kuriuos nuolat kankina arba kūno negalavimai, arba artimųjų mirtis, arba įkalinimas, arba ištrėmimas, arba skurdas. Ar maža yra panašių bėdų, kurias reikėtų vardyti taip ilgai, kaip sunku ir skaudu jas iškęsti. Visos jos kamuoja tuos, kurie jas kenčia, bet, kaip matai, žmogui nelemta jų nusikratyti. Todėl, mano nuomone, neabejotina, kad daugelis yra nelaimingi prieš savo valią.

Augustinas. Reikia sugrąžinti tave atgal ir, kaip paprastai elgiamasi su vėjavaikiais ir atsilikusiais paaugliais, nuolat kartoti daugelį argumentų nuo pat pradžių. Aš laikiau tave brandesnio proto žmogumi ir nemaniau, kad tau reikia priminti kaip vaikui. Jeigu tu būtum įsiminęs tas tikras ir labai vertingas filosofų sentencijas, kurias ne kartą skaitei kartu su manimi, jeigu – pasakysiu, tau leidus, – būtum stengęsis ne dėl kitų ir, skaitydamas tiek daug knygų, būtum ieškojęs, kaip tvarkyti savo gyvenimą, o ne kaip laimėti trumpalaikį minios pagyrimą ar dingsties tuščiagarbiškumui, tu nekaltėtum taip lėkštai ir nemokšišškai.

Frančeskas. Nežinau, kur tu suki, bet jau dabar gėdos raudonis užliejo mano veidą, ir aš patiriu tą patį, ką patiria mokiniai, kai juos bara mokytojai. Kaip jie, dar neišgirdę apie savo nusikaltimą, žinodami, kad daug kuo yra nusikaltę, bijo jau pirmų priekaišto žodžių, taip ir aš, suvokdamas savo nemokšišumą ir suklydimus, nors dar ir nesuprantu, kur krypta tavo kalba, paraudau pirma, negu tu baigėi kalbėti, nes žinau, kad nėra kaltės, kurios man nebūtų galima prikišti. Tad prašau tave, pasakyk man aiškiau, dėl ko man taip griežtai priekaištauji?

Augustinas. Dar dėl daugelio dalykų be to, apie kurį dabar pasakysiu, bet pirmiausia mane piktina tavo teiginys, kad kas nors gali būti arba tapti nelaimingas prieš savo valią.

Frančeskas. Aš nustojau rausti, nes ar galima sugalvoti ką nors teisingesnio? Ir kas yra toks neišmanėlis žmonių reikaluose arba taip nutolęs nuo bet kokio bendravimo su mirtingaisiais, kad nesuvoktų, jog nepritekliai, kančios, negarbė, pagaliau ligos, mirtis ir kitos bėdos, kurios laikomos sunkiausiomis, dažniausiai ištinka žmones prieš jų valią, bet niekada – jiems norint. Taigi aišku, jog labai lengva žinoti savo nelaimę ir jos neapkęsti, bet ne išsivaduoti nuo jos, nes pirmieji du dalykai – mūsų, o trečiasis – likimo galioje.

Augustinas. Kuklumu tu išpirkai savo suklydimą, bet už begėdiškumą aš pykstu labiau negu už suklydimą. Kaip galėjai užmiršti visus filosofų ir šventųjų tvirtinimus, kad tos nelaimės, kurias tu neseniai išvardijai, nieko negali padaryti nelaimingo? Jeigu tik viena dorybė padaro sielą laimingą, – o tai įrodė ir Markas Tulijus¹, ir daugelis kitų dažnai pačiais svariausiais argumentais, – tai visiškai aišku, kad žmogų nuo laimės atitolina tik tai, kas priešinga dorybei. O kokia ji, tu gali prisiminti ir be mano nurodymo, jeigu dar galutinai nesurambėjai.

Frančeskas. Žinoma, prisimenu. Tu stengiesi mane grąžinti prie stoikų mokymų, kurie yra priešingi visų priimtoms nuomonėms ir yra arčiau tiesos, o ne patirties.

¹ Apie tai rašoma Marko Tulijaus Cicerono traktate *Tuskulaniški pokalbiai (Tusculanae disputationes)*.

Augustinas. O, tu esi nelaimingiausias iš visų, jeigu ieškai kelio į tiesą, pažindamas minios kvailiojimus, ir tikiesi pasiekti šviesą, sekdamas aklaais vadovais. Tu turi vengti minios praminto kelio ir siekti aukštesnio, praminto tik nedaugelio, kad būtum vertas išgirsti apie save žinomą poeto² eilutę:

Tau, sūnau, už šią drąsą šlovė! Taip pasiekia žvaigždynus...

Frančeskas. O, kad aš galėčiau tai pasiekti dar prieš savo mirtį! Bet prašom tęsti, nes aš ne visai praradau gėdą ir neabejoju, kad stoikų teiginiai turi pranokti minios klaidžiojimus; tačiau aš laikiu, ką tu nori man tuo įrodyti.

Augustinas. Jeigu mes sutarėme, kad būti arba tapti nelaimingam galima tik per ydas, kokių dar reikia žodžių?

Frančeskas. Man atrodo, kad mačiau daugelį, – ir aš pats esu iš tokių, – kurių niekas nekamuoja taip, kaip negalėjimas nusikratyti savo ydų jungo, nors jie visą gyvenimą stengiasi, atiduodami tam visas jėgas. Todėl, neginčijant stoikų teiginio, gedima tvirtinti, kad daugelis, labai nelaimingi prieš savo valią, kankinasi ir trokšta priešingo.

Augustinas. Mes truputį nuklydome, bet jau nepastebimai grįžtame prie mūsų išeities taško, jeigu tik tu neužmiršai, nuo ko pradėjome.

Frančeskas. Vos neužmiršau, bet dabar pradedu prisiminti.

Augustinas. Aš užsimojau tau įrodyti, jog, norint išsikapstyti iš šios mirtingo gyvenimo ankštybės ir pakilti aukščiau, tarsi pirma pakopa yra reikalingas susimąstymas apie mirtį ir apgailėtiną žmogaus dalį, o antra – aistringas noras ir pastangos pakilti. Tokiomis sąlygomis aš pažadėjau lengvai pasiekti šį tikslą, į kurį nukreiptos mūsų pastangos. Ar tu ir dabar įsitikinęs kitaip?

Frančeskas. Aš nedirščiau pasakyti esąs įsitikinęs kitaip, nes iš pat jaunystės susidariau apie tave tokią gerą nuomonę, jog kiekvieną kartą, kai mūsų požiūriai skirdavosi, man būdavo aišku, kad klystu aš.

Augustinas. Prašom liautis pataikauti. Bet kadangi aš matau, jog tu įpratęs sutikti su mano žodžiais ne tiek iš įsitikinimo, kiek iš pagarbos, tai duodu tau teisę kalbėti visa, kas tau atrodo reikalinga.

Frančeskas. Nors ir būgštaudamas, bet pasinaudosiu tavo leidimu. Apie kitus žmones nekalbėsiu. Mano liudininkas tebus čia esantis, kuris nuolatos būdavo visų mano poelgių liudininkas, ir tu pats. Kiek kartų aš mąščiau apie savo apgailėtiną padėtį ir apie mirtį, kiek kartų, liedamas ašaras, mėginau nuplauti savo nuodėmių purvą, – bet tie mėginimai, kaip matai, iki šiol liko bevaisiai, ir apie juos aš negaliu kalbėti be ašarų. Tai ir paskatino mane neigti tavo teiginį, kad nė vienas žmogus neatsidūrė apgailėtinoje padėtyje kitaip, kaip tik savo valia, kad nelaimingas tik tas, kuris nori būti nelaimingas, nes mano liūdnas patyrimas mane įtikina priešingai.

Augustinas. Tai senas skundas, ir jam niekada nebus galo. Nors aš jau ne kartą veltui mėginau tave įtikinti, bet nesiliausiu įtikinėjęs, kad niekas negali nei tapti, nei būti nelaimingas prieš savo valią, bet, kaip sakiau iš pradžių, žmonėms būdinga liguista ir pražūtinga aistra apgaudinėti save. Už ją gyvenime nieko negali būti kenksmingesnio. Jūs teisingai bijote savo tarnų klastos, pirma, todėl, kad pasitikėjimas apgaviku neleidžia atsirasti gelbstinčiam nepasitikėjimui, antra, todėl, kad jo meilikaujantis balsas nuolatos skamba jūsų ausyse. Taigi ar ne labiau turėtum saugotis savo paties apgaulės, kur ir meilė, ir pasitikėjimas, ir artimumas nepaprastai stiprūs, nes kiekvienas save vertina labiau negu yra vertas, ir labiau save myli, negu turėtų mylėti, ir todėl apgautasis niekada nesiskiria nuo apgaviko?

Frančeskas. Tu šiandien dažnai tarei šiuos žodžius bet kiek prisimenu, aš savęs niekada neapgaudinėjau; kad tik kiti manęs neapgaudinėtų!

Augustinas. Dabar tu už vis labiau apgaudinėjai save, girdamasis, kad niekada šito nedarei. Bet aš ne tokios prastos nuomonės apie tavo įgimtą protą. Esu tikras, jeigu nuodugniai pasvarstysi, pats supras, kad niekas nepakliūva į nelaimę kitaip, kaip tik savo valia, o mes kaip tik dėl to ir ginčijamės. Tad, prašau tave, pasakyk man, bet prieš atsakydamas pagalvok ir įtempk savo dvasios galias,

² Turimas galvoje Vergilijus. Cituojama iš jo poemos *Eneida* (kn. 8, sk. 12).

trokšdamas ne ginčo, bet tiesos, – pasakyk man, ar tu manai, jog kas nusidėjo priverstas? Juk išminčiai tvirtina, kad nuodėmė yra toks savanoriškas veiksmas, jog ten, kur nėra valios, nėra ir nuodėmės. O tu su manim jau anksčiau sutikai, kad be nuodėmės niekas netampa nelaimingas.

Frančeskas. Matau, jog paskutiniais žingsniais aš palaipsniui nukrypau nuo mūsų susitarimo ir esu priverstas pripažinti, kad mano nelaimės pradžia glūdėjo mano paties valioje; tai jaučiu savyje ir manyčiau, kad tai būdinga ir kitiems. Bet dabar ir tu sutik su manimi vienu klausimu.

Augustinas. Dėl ko aš turiu sutikti?

Frančeskas. Jeigu teisinga, kad niekas nesuklumpa kitaip, kaip savo valia, tegul būna teisinga ir tai, kad daugelis, paslydę savo valia, toliau lieka gulėti jau ne savo valia. Tai aš pasirengęs patvirtinti apie patį save ir manau, jog tai yra man pasiūsta bausmė, kad aš norėdamas negalėčiau atsistoti, nes nenorėjau stovėti tada, kai galėjau.

Augustinas. Nors tai ir nėra visiškai absurdiška nuomonė, bet, kadangi pirmuoju atveju tu supratai savo klaidą, būtinai turėsi pripažinti, jog klydai ir antruoju atveju.

Frančeskas. Vadinas, tu teigi, kad nukristi ir gulėti – vienas ir tas pats?

Augustinas. Priešingai, tai – skirtingi dalykai, tačiau „norėjo“ ir „noriu“, nors ir skiriasi laiko atžvilgiu, savo esme ir norinčiojo sieloje yra tapatūs.

Frančeskas. Jaučiu, koku tinklu mėgini mane apnarplioti. Bet iš dviejų varžovų tas, kuris laimėjo pergalę apskrumu, yra ne stipresnis, bet tik gudresnis.

Augustinas. Mes kalbame akivaizdoje Tiesos, kuriai mielas bet koks paprastumas, o klasta – grasi. Ir kad tu aiškiai tai matytum, mes dabar tęsime kuo paprasčiau.

Frančeskas. Aš negalėčiau išgirsti nieko malonesnio. Tad pasakyk man, – nes buvo kalbama apie mane, – kokiais argumentais įrodysi, jog mano nelaimingumas, kurio aš neneigiu, dar ir dabar egzistuoja mano valia, nors aš, priešingai, jaučiu, kad niekas per daug nekankina manęs, niekas per daug nesipriešina mano norui, tačiau toliau negaliu nė žingsnio žengti?

Augustinas. Jeigu tik tvirtai laikysies to, kas mūsų sutarta, aš tau įrodysiu, kad privaleėjai pavartoti kitus žodžius.

Frančeskas. Kokį susitarimą tu primeni ir kokius žodžius man patari vartoti?

Augustinas. Buvo sutarta atmesti visas apgaulės pinkles ir nuoširdžiai siekti tiesos. O kai dėl žodžių, kuriuos tu turi vartoti, norėčiau, jog prisipažintum, kad vietoj žodžio „negalėjau“ reikėtų sakyti „nenorėjau“.

Frančeskas. Mes niekad nebaigsim, nes aš niekad to neprisipažinsiu. Aš pats žinau, ir tu esi liudininkas, kiek kartų aš norėjau ir nepajėgiau, kiek kartų veltui liejau ašaras.

Augustinas. Galiu paliudyti daugybę tavo ašarų, bet ne gerą valią.

Frančeskas. Šaukiuosi liudininku dangų (manau, kad iš žmonių niekas to nežino), kiek aš iškentėjau ir kaip aistringai troškau pakilti, jeigu tik būtų buvę galima.

Augustinas. Meldžiu, tylėk, nes pirmiau susimaišys dangus su žeme, pirmiau žvaigždės nukris nuo dangaus ir taikios stichijos sukils viena prieš kitą, negu Tiesa, kurią čia kuria mūsų ginčas, galėtų apgauti.

Frančeskas. Ką gi tu nori pasakyti?

Augustinas. Kad sąžinė dažnai tau išspausdavo ašaras, bet tavo valios nepakeitė.

Frančeskas. Kiek kartų aš kartočiau, kad daugiau padaryti neturėjau jėgų.

Augustinas. Kiek kartų aš sakiau, kad tu greičiau nenorėjai. Tačiau aš nesistebiu, kad tu dabar klaidžioji aplinkiniais keliais, kuriais aš pats kadaise basčiausi, kai svajojau žengti nauju keliu. Aš roviausi plaukus, mušiausi į kaktą, laužiau rankas, pagaliau, apglėbęs rankomis kelius, pripildžiau dangų ir erdvę graudžių atodūsių ir laisčiau žemę graudžiomis ašaromis. Tačiau, nepaisant visų sielvartų, aš likau toks pat, koks buvau, kol pagaliau gilus susimąstymas akivaizdžiai atskleidė visą mano padėties menkystę. Ir kai tik labai panorėdavau, aš tuoj pat ir galėdavau, ir nuostabiai greitai tapau kitu Augustinu, kurio istoriją, jeigu neklystu, tu žinai iš mano „Išpažinimų“.

Frančeskas. Be abejo, žinau ir niekada neužmiršiu to išganingojo figos medžio, kurio pavėsyje įvyko šis stebuklas³.

Augustinas. Taip ir yra, nes nei mirta, nei gebenė, nei Febo⁴, kaip sakoma, mėgstamas lauras (nors prie jo linksta visas poetų pulkas, o labiausiai tu pats, kuris vienintelis savo gyvenime pelnei nešioti vainiką, nupintą iš jo lapų⁵) neturi būti mielesnis tavo sielai, pagaliau pasiruošusiai po tiek audrų pasiekti uostą, už prisiminimą apie tą figmedį, kuris tau reiškia tikrą viltį pasitaisyti ir atleisti.

Frančeskas. Neprieštarauju, prašom tęsti.

Augustinas. Aš tęsiu, nuo ko pradėjau – tai, kas su tavim lig šiol atsitiko, yra tas pat, kas atsitiko su daugeliu, kuriems gali tikti ši Vergilijaus eilutė:

Bet nepajudina valios, ir veltui ašaros liejas.

Aš galėčiau pririnkti daug pavyzdžių, bet pasitenkinau vienu, tau gerai žinomu.

Frančeskas. Ir teisingai, nes nereikėjo daug pavyzdžių, ir joks kitas nebūtų taip giliai įstrigęs man į širdį, juo labiau, kad, net ir esant tokiam skirtumui, koks paprastai yra tarp patiriančio laivo sudužimą ir saugiai sėdinčio uoste arba tarp laimingo ir nelaimingo, aš savo išgyvenimuose atpažįstu kai kuriuos tavo nerimo pėdsakus. Todėl visuomet, kai skaitau tavo „Išpažinimus“, įaudrintas dviejų priešingų jausmų – vilties ir baimės, – kartais su ašaromis patiriu tokį jausmą, lyg skaityčiau ne kieno nors kito, bet savo klaidžiojimų istoriją. Po to, kai aš visiškai atsisakiau ginčytis, tęsk, kaip tau atrodys reikalinga, nes aš pasirengęs sekti tavimi, o ne prieštarauti.

Augustinas. Ne to aš reikalauju, nes, jeigu, kaip sako vienas žymus mokslininkas⁶, – „besaikiame ginče tiesa nyksta“, tai saikingas ginčas daugelį dažnai veda į tiesą. Todėl nedera, kaip tinginys ir ištižėlis yra įpratę, be pasirinkimo sutikti su viskuo ar karštai priešintis akivaizdžiai tiesai – tai aiškiai liudija turint vaidingą charakterį.

Frančeskas. Suprantu ir pritariu, ir pasinaudosiu tavo patarimu. Tad tęsk.

Augustinas. O ar tu laikai tiesa ir žingsniu pirmyn mano pasakytą mintį, kad tikras savo nelaimingos padėties suvokimas ugdo tikrą pasirengimą pakilti, jeigu tik nori tas, kuris gali?

Frančeskas. Aš jau nusprendžiau visuomet tavim tikėti.

Augustinas. Jaučiu, kad tu ir dabar dar kažką slepi. Sakyk atvirai, kas tai?

Frančeskas. Nebent tik tai, jog aš pats stebiuosi, kad ligi šiol nenorėjau to, ko, kaip man atrodė, aš visuomet troškau.

Augustinas. Tu vis dar abejoji. Bet, kad pagaliau baigtume šį pasikalbėjimą, pripažįstu, jog tu iš tikrųjų kartais norėdavai.

Frančeskas. Na ir kas?

Augustinas. Ar tu neprisimeni šios Ovidijaus⁷ eilutės?

Maža norėti, pradėk, kad tavo noras išsipildytų.

Frančeskas. Suprantu, bet man atrodė, kad aš labai norėjau.

Augustinas. Tu klydai.

Frančeskas. Tikiu.

Augustinas. O kad tvirtai tikėtum, pats pasiklausk savo sąžinės: ji yra geriausia dorybės liudininkė, neapgauli ir teisinga darbų bei sumanymų vertintoja; ji tau pasakys, kad tu niekada nesiekei išsigelbėjimo, kaip reikėtų siekti, bet vis abejingiau ir tingiau, negu to reikalavo tokių grėsmingų pavojų suvokimas.

³ Tai aprašyta Augustino *Išpažinimuose*.

⁴ Febas – graikų mitologijoje saulės šviesos dievo Apolono pravardė. Lauras – šventasis Apolono medis.

⁵ Čia kalbama apie Petrarkos vainikavimą laurų vainiku.

⁶ Turimas galvoje Publijus Siras (Publius Syrus, I a. pr. Kr.) – romėnų rašytojas, *Sentencijų* (*Sententiae*) autorius.

⁷ Publijus Ovidijus Nasonas (Publius Ovidius Naso, 43 m. pr. Kr.–18 m. po Kr.) – romėnų poetas. Cituojama iš jo *Laiškų iš Ponto* (*Ex Ponto*).

Frančeskas. Aš pradėdu, kaip liepi, klausinėti savo sąžinę.

Augustinas. Ką gi ten randi?

Frančeskas. Kad tu sakai tiesą.

Augustinas. Tu pradėdi nubusti, vadinasi, po truputį judame į priekį. Tavo padėtis pagerės, jeigu suprasi, kokia bloga ji buvo anksčiau.

Frančeskas. Jeigu pakanka tai suprasti, tai mano padėtis, tikiuosi, greitai ne tik pagerės, bet taps netgi puiki, nes aš niekad nieko aiškiau nesuvokiau, kaip tai, kad aš niekada pakankamai aistringai nenorėjau laisvės ir savo nelaimių pabaigos. Bet ar pakanka tik pasiimti noru?

Augustinas. Kam?

Frančeskas. Kad man daugiau nieko nereikėtų daryti.

Augustinas. Tu keli neįmanomą sąlygą – kad tas, kuris ko nors aistringai trokšta, snaustų.

Frančeskas. Jeigu taip, tai kokia nauda iš to noro?

Augustinas. Žinoma, kelyje daugybė sunkumų, bet jau pats polinkis į dorybę savaime yra nemaža dorybės dalis.

Frančeskas. Tu man suteikei daug vilties.

Augustinas. Dėl to aš su tavim ir kalbuosi, kad pamokyčiau tave viltis ir bijoti.

Frančeskas. Kodėl bijoti?

Augustinas. Greičiau, kodėl viltis?

Frančeskas. Todėl, kad jeigu iki tol aš nesistengiau taip, kad nebūčiau visiškai kvailas, tai tu man parodei kelią, kuriuo eidamas galėčiau tapti kuo geriausias.

Augustinas. Bet tu galbūt nepagalvoji, koks sunkus tas kelias.

Frančeskas. Kokią naują baimę tu man nori įteigti?

Augustinas. Atsimink, kad šis „norėti“ – tik vienas veiksmožodis, bet jis apima be galo daug dalykų.

Frančeskas. Tu mane gąsdini.

Augustinas. Jau nekalbant apie tai, kas sudaro šį norą, kiek daug turi būti sunaikinta, kad jis galėtų atsirasti!

Frančeskas. Nesuprantu, ką tu nori pasakyti.

Augustinas. Šis noras jokių būdu negali visiškai subręsti, kol jis neapsivalė nuo visų kitų norų. Tu supranti, kiek daug ir kokių įvairių yra dalykų, kurių žmogus nori savo gyvenime, bet kuriuos tu turi iš anksto paniekinti, kad galėtum pakilti iki didžiausios palaimos, nes mažai ją myli tas, kuris tuo pat metu ir ne dėl jos myli dar kažką kitą.

Frančeskas. Aš tai žinau⁸.

Augustinas. Taigi kiek mažai yra žmonių, kurie nuslopino visas savo aistras, – jas ne tik nuslopinti, bet ir išvardyti ilgai trukėtų, – kurie uždėjo savo sielai proto apynasrį, kurie turi teisę pasakyti: aš neturiu nieko bendra su kūnu, visa, kas laikoma malonumu, – šlykštinė, aš trokštu aukščiausios laimės!

Frančeskas. Tokių žmonių labai reta, ir dabar aš suprantu tą sunkumą, kuriuo man grasinai.

Augustinas. Ir nurimus aistroms, noras bus tikras ir laisvas, nes kiek kilnumas sielą kelia į dangų, tiek kūno našta ir žemiškos pagundos trauktų ją žemyn. Taigi jūs kartu ir geidžiate kilti aukštin, ir norite pasilikti žemai, ir, plėšydamiesi į abi puses, nepasiekiate nei viena, nei kita.

Frančeskas. Tad ką gi, tavo nuomone, reikia daryti, kad siela, sutraukusi žemiškus pančius, pakiltų aukščiau?

Augustinas. Į tą tikslą neklaidingai veda samprotavimas, kurį minėjau iš pradžių, ir nuolatinė mintis apie mūsų mirtingumą.

Frančeskas. Jeigu aš ir čia neapsigaunu, nė vienas žmogus tuo nesirūpina labiau už mane.

Augustinas. Naujas ginčas – naujas darbas

Frančeskas. Kaip? Argi aš ir šiuo atveju meluoju?

Augustinas. Aš norėčiau mandagiau pasakyti.

⁸ Čia Petrarka patvirtina žinąs Platono mintis, su kuriomis jis susipažino iš Cicerono raštų.

Frančeskas. Bet ta pačia prasme?

Augustinas. Tikrai ne kita.

Frančeskas. Vadinasi, aš negalvoju apie mirtį?

Augustinas. Bent labai retai, be to, taip vangiai, kad ši mintis neprasiskverbia iki tavo nelaimės gelmių.

Frančeskas. Aš buvau įsitikinęs kitaip.

Augustinas. Atkreipk dėmesį ne į tai, kuo tu buvai įsitikinęs, bet į tai, kuo tu turėjai būti tikras.

Frančeskas. Žinok, nuo šiol daugiau netikėsiu savim, jeigu tu man įrodysi, kad aš ir šiuo atveju tikėjau klaidingai.

Augustinas. Aš tai įrodysiu labai lengvai, jeigu tik ryšiesi nuoširdžiai prisipažinti, ir aš čia remsiuos liudininku, kurio toli nereikia ieškoti.

Frančeskas. Kuo gi?

Augustinas. Tavo sąžine.

Frančeskas. Ji sako kitką.

Augustinas. Kai nevykusiai klausinėjama, liudininko atsakymas vargu ar gali būti teisingas.

Frančeskas. Ką tai turi bendra su mūsų klausimu?

Augustinas. Iš tikrųjų daug ką. Kad aiškiai tai suprastum, klausyk atidžiai. Nėra tokio kvailio (nebent jis būtų jau visai pakvaišęs), kuris nesuvoktų savo gyvenimo trapumo ir klausiamas neatsakytų, kad jis yra mirtingas ir turi nykstantį kūną, nes tai liudija ir kūno skausmai, ūmūs priepuoliai. O nugyventi laisvam nuo jų ar Dievo gaillestingumo bus kam nors leista? Be to, ir draugų laidotuvių, kurias mes nuolat matome, įvaro per daug baimės stebingųjų sieloms, nes, lydint į kapines ką nors iš amžininkų, žmogus neišvengiamai sudreba nuo minties apie bedugnę, į kurią mirtis netikėtai nubloškia kitą, ir pradeda nerimauti pats dėl savęs, panašiai kaip, pamatęs degantį kaimynų namą, negali būti ramus dėl savojo, nes, kaip sako Flakas⁹:

Tau pačiam taip pat jau gresia didžiulis pavojus.

Dar stipriau susijaudins tas, kuris matys pagrobtą staigios mirties jaunesnį, stipresnį ir gražesnį negu jis pats. Jis pažvelgs į save ir sakys: „Atrodo, šis buvo labiau užtikrintas gyvenimu žemėje, bet jis iš čia ištremtas. Jam nepadėjo nei jaunystė, nei grožis, nei stiprumas. Kas gi man suteiks garantiją, Dievas ar koks kerėtojas? Aišku, aš mirtingas.“ O kai tas pat ištinka karalius ir šios žemės kunigaikščius, galingus ir žiaurius žmones, tai gyvieji sukrečiami dar stipriau, nes jų akyse staigi mirtis arba keletą valandų trunkanti mirties agonija parbloškia tuos, kurie paprastai dulkėmis paversdavo kitus. Juk ne iš kur kitur, o iš šio šaltinio visa tai kyla. O pavyzdžių, kaip žymių žmonių mirtis paveikia nustebusias žmonių minias, yra daug. Atsimeni (aš kaip tik noriu tave gražinti į praeitį), taip buvo, laidojant Julijų Cezarį¹⁰. Būtent tas bendras vaizdas stebina mirtingųjų širdis ir primena jiems jų ir kitų likimą. Prie to prisideda dar žvėrių ir žmonių įtūžis, karų siautulys ir didelių pastatų griuvėsiai, apie kuriuos kažkas taikliai pasakė, kad anksčiau jie buvo žmonių gynėjai, o dabar tapo pavojumi jiems. Be to, esant nepalankiai konsteliacijai, gresia uraganai, dangaus pražūtingas alsavimas ir tiek daug pavojų, kurių jūs iš visų pusių apsupti sausumoje ir jūroje, ir niekur negalite nukreipti akių, kur nematytumėte mirties vaizdo.

Frančeskas. Pasigailėk manęs, aš daugiau negaliu laukti, nes manau, kad negalima pasakyti nieko tikresnio mano mintims patvirtinti, nebent tik tai, ką tu taip plačiai išdėstei. Aš pats klausydamasis stebėjau, ką reiškia tavo kalba ir kuo ji baigsis.

Augustinas. Taip, ji dar nesibaigė – tu ją nutraukei. Man liko padaryti tokią išvadą: nors daugelis šmaikščių įžaidimų supa jus iš visų pusių, bet nė vienas giliau neprasiskverbia į vidų, nes nelaimingųjų širdis surambėjo nuo ilgo įpročio priešintis, ir išganingi priminimai atšoka kaip

⁹ Tai – Kvitus Horacijus Flakas. Cituojama iš jo eiliuotų laiškų.

¹⁰ Gajus Julijus Cezaris (102 ar 100–44 m. po Kr.) – romėnų valstybės veikėjas, karvedys, rašytojas.

nuospauda nuo sukietėjusios odos; todėl tu rasi mažai žmonių, gerai suprantančių, kad jiems neišvengiamai reikės mirti.

Frančeskas. Taigi nedaugelis žino žmogaus apibrėžimą, nors jis taip dažnai kartojamas visose mokyklose, jog atrodo, jau seniai turėjo ne tik nuvarginti klausytojų ausis, bet netgi sugriauti pastatų kolonas.

Augustinas. Tai dialektikų plepumas, kuriam niekada nebus galo. Jie kuria daugybę apibrėžimų, uždedančių protui pančius ir teikiančių dingstį begaliniams ginčams, bet dažniausiai tokie plepiai nežino, kas yra pati tiesa. Todėl, kai klausi kurį nors iš to būrio ne tik žmogaus, bet ir kokio nors daikto apibrėžimo, visada tau yra paruoštas atsakymas. Jeigu tu panorėtum eiti toliau, paklaustasis tylės arba, jeigu paleis begalinę žodžių virtinę, parodys plepio įpročius, bus aišku, kad jis neturi tikro supratimo apie apibrėžiamąjį objektą. Šiai išdidžiai, niekinančiai, be reikalo rodančiai smalsumą išperai norisi tarti: „Nelaimingieji, į ką jūs amžinai veltui veržiatės ir beprasmiškai smulkmenomis varginate savo protus? Kodėl, užmiršę savo reikalus, jūs plepėdami senstate ir pražilę, susiraukšlėjusia kakta užsiimate vaikiškais niekais? O, kad jūsų beprotybė kenktų tik jums patiems ir nežalotų taip dažnai taurių jaunuolių protų!“

Frančeskas. Prisipažįstu, negalima taip kandžiai kalbėti apie nuostabią mokytų žmonių giminę, tačiau tu, susižavėjęs kalbėjimu, užmiršai baigti, ką buvai pradėjęs apie žmogaus apibrėžimą.

Augustinas. Man atrodė, kad pasakiau daugiau negu reikia, bet pasakysiu aiškiau: žmogus yra gyvūnas ir dargi visų gyvūnų valdovas. Nėra tokio storžievio piemens, kuris to nežinotų, antra vertus, kiekvienas vaikas paklaustas žino, kad žmogus – protu apdovanotas mirtingas gyvūnas.

Frančeskas. Tokį apibrėžimą žino visi.

Augustinas. Priešingai, labai nedaug kas.

Frančeskas. Kaip tai?

Augustinas. Jeigu tau atrodys, jog kas nors turi tokį galingą protą, kad, juo vadovaudamasis, tvarko savo gyvenimą, pažaboja savo aistras, jo žąslais sutramdo savo sielos siautulį ir suvokia, jog tik protu jis skiriasi nuo laukinio žvėries, jog ir pats žmogaus vardo vertas tiek, kiek vadovaujasi protu, o svarbiausia, jog savo mirtingumą jis žino tiek, kad jį kasdien turi prieš akis ir tuo sutramdo save ir, paniekindamas visa, kas laikina, trokšta ano gyvenimo, kur, pranokęs protą, nustos būti mirtingas, – tada tu galėsi sakyti, kad šis žmogus pateikia tau tikrą ir naudingą žmogaus apibrėžimo vaizdą. Kaip tik apie tai mes kalbėjome, ir aš sakiau, kad tik nedaugelis tai žino arba pakankamai apie tai samprotauja.

Frančeskas. Iki šiol aš save laikiau vienu iš tų nedaugelio.

Augustinas. Aš tikrai neabejoju, jog, apmąstydamas tai, ką per visą savo gyvenimą sužinojai iš patyrimo ir iš knygų, tu dažnai sustodavai ir prie minties apie mirtį, bet tai neįsiskverbė į tave nei pakankamai giliai, nei pakankamai tvirtai.

Frančeskas. Ką tu laikai „giliai įsiskverbti“? Jeigu man ir atrodytų, jog suprantu tave, norėčiau, kad tu man tiksliai paaiškintum.

Augustinas. Štai kas. Nors visiems yra žinoma ir net garsiausieji iš filosofų paliudijo, kad iš baimę keliančių dalykų pirmenybė priklauso mirčiai – net pats žodis „mirtis“ nuo amžių žmogui atrodo žiaurus ir atstumiantis, – tačiau neužtenka suvokti šį žodį išorės klausa arba prabėgom atsiminti patį dalyką – geriau retkarčiais, bet labai gerai jį suprasti ir, rimtai svarstant, įsivaizduoti atskiras miršančio kūno dalis – kaip atšala galūnės, o kūno vidurys dar šyla ir apsipila priešmirtiniu prakaitu, kaip mėšlungiškai pakyla ir nusileidžia viduriai, kaip gyvybinė jėga silpsta, artėjant mirčiai, ir tos giliai įkritisios gėstančios akys, žvilgsnis, pilnas ašarų, suraukta švininė pilka kakta, įdubę skruostai, pajuodavę dantys, griežta pasmailėjusi nosis, lūpos, ant kurių pasirodo putos, stingstantis ir padengtas plėvele liežuvis, išdžiūvęs gomurys, nuvargusi galva, dūstanti krūtinė, kimus vapėjimas ir sunkus atodūsis, viso kūno dvokimas ir nepaprastai baisi iškreipto veido išraiška. Visa tai bus lengviau įsivaizduojama ir tarsi matoma, jeigu žmogus pradės įdėmiai gilintis į matytą kieno nors mirties vaizdą, nes matyta giliau įsirežia į atmintį negu nematyta. Todėl kai kuriuose vienuolių ordinuose, itin pamaldžiuose, dar ir mūsų laikais, atmetusiais gerus papročius, vadovaujantis gilia

išmintim, laikomasi taisyklės, kad vienuoliai mąstyty apie mirusiųjų kūnus tuo metu, kai juos prausia ir rengia laidoti, kad prisiminimas apie varganą ir gaudų vaizdą, kurio liudininkai jie buvo, amžinai juos įspėtų ir išlaikytų baimėje jų sielas dėl visų laikino pasaulio vilčių. Štai kaip supratau „giliai įsiskverbti“, o ne taip, kaip jūs kartais iš įpročio tariate žodį „mirtis“, panašiai kaip kasdien kartojate, jog nėra nieko tikresnio už mirtį ir nėra nieko mažiau tikra už mirties valandą ir pan. – visa tai dingsta be pėdsako, neįsirėžia į atmintį.

Frančeskas. Čia jau lengviau sutinku su tavim, nes dabar tavo žodžiuose randu daug to, ką aš dažnai tylomis pats sau kalbu. Tačiau, jeigu galima, įspausk į mano atmintį kokį nors ženklą, kuris nuo šiol mane įspėtų, kad aš pats sau nemeluočiau ir nesižavėčiau savo suklydimais, nes, kaip matau, iš dorybės kelio protus išveda būtent tai, kad žmonės, įsitikinę, jog tikslas pasiektas, toliau nesiekia.

Versta iš: Francisci Petrarchae Florentini Opera quae extant omnia. – Basilae, 1554, t. 1, p. 332– 337. Vertė Benediktas Kazlauskas

Filosofijos istorijos chrestomatija: Viduramžiai, sudarė Bronius Genzelis, Vilnius: Mintis, 1980, p. 516–531.